

Az eredmény az egészről annyi, hogy Mátyás király könyvtárában megvolt Cresconius Corippus *De Bellis Libycis* című munkájának kézírata; de hogy hova lett, arról nincs tudomásunk. Hogy a Trivulzio-könyvtár Corippus-kódexe nem azonos ezzel, az minden kétséget kizáró módon meg van állapítva. Ujabban egy második példányt is fedeztek fel, a madridi királyi könyvtárban, de e IX. századi hártya-kéziraton semmi sincs a Korvina ismertető jeleiből, s e kódex egyébként is, mint a milanoi, a verses bevezetéssel kezdődik.¹ A budai kódexnek csupán emléke maradt fent Cuspinianus révén, mint érdekes adat azon művek sorozatához, melyeket Mátyás király könyvtára magában foglalt.

ERDÉLY ELSŐ BIBLIOGRAFUSAI.

KANYARÓ FERENCZTÖL.

Zwittinger és Rotarides lelkes példája nemcsak Bod Péterben gyújtott égő vágyat a rég letűnt magyar irodalom emlékeinek megmentésére. Élt Erdély közepén, Ó-Tordán, egy egyszerű professzor, a ki 1734 május 1-én biztván meg az unitáriusok zsinati főtanácsától a tordai algimnázium igazgatásával, minden szabad idejét iskolája és egyháza multjának felderítésére fordította. Összegyűjtött minden forrást, egybeállított minden felkutatható adatot, a mi őt nemes céljához közelebb segítette. Mily szerencsés gondolat volt e vállalat akkoriban, azonnal megérti, a ki tudja, hogy kincses Erdélyünk az oly mozgalmas XVI. és XVII. század után a mult században még mily sokféle történeti hagyománnyal dicsekedhetett. *Kénosi Töcsér János*, mitsem tudva Bod Péter hasonirányú törekvéséről, lankadatlan fáradozott e hagyományok megmentése érdekében. Gyűjtött, másolt, kivonatolt és jegyezgetett oly buzgósággal, hogy a nyári hosszú iskolai szünet volt reá nézve a legkomolyabb munka időszaka. E nemű fáradozásai emelték őt csakhamar kis hazájának első bibliografusává. Már 1753 július

¹ Partsch József a madridi és milanoi kódexek egybevetésével a *Monumenta Germaniae Historica, Auctorum antiquissimorum. I. III. pars II.* (Berlin, 1879.) kötetében kiadván Corippus költeményét, szintén bőven ismétli az elveszett budai kódexről szóló tudósításokat.

havában megírta egyik legderekabb művét: *Bibliotheca scriptorum Transsylvano-Unitariorum*. E munkájával talán Sand Kristóf nagy-hírű »*Bibliotheca Antitrinitariorum*«-ját akarta magyar részről kibővítve kiegészíteni; de bizvást elmondhatjuk, hogy Kénosi Tösér beható ismertetései nemcsak nemzeti irodalmunk szempontjából, hanem tudományos pontosság tekintetében is hasonlíthatatlanul feljebb állanak Sand vázlatos s nem mindenütt megbízható áttekintésénél.

A következő év nyarán megírta Kénosi Tösér másik jeles művét is, mely az előbbinek méltó társa: *De typographiis et typographis unitariorum in Transsylvania, atque libris in iisdem impressis, auctore Theophilo Monotheita*. (I. e. Joanne Tösér de Kénos.) Mindkét művet Szabó Károly is felhasználta, bár épen nem kimerítőn, bibliografiai kutatásainál s nagy elismeréssel szól a szerző felől.¹

Több kisebb műve van még Kénosinak, melyeknek ismeretése nem ide tartozik. 1755-ben odahagyta a tordai gimnázium igazgatóságát a jóval nyugalmasabb bágyoni papságért s itt a falusi élet csendjében egyháztörténeli munkájának összeállításával foglalkozott. Idő telve, lankadni érezte erejét s csüggedés fogta el: nem lesz képes megoldani a fölvállalt nehéz feladatot. Barátai és ismerősei biztatták s voltak, kik önzetlen támogatásukat is felajánlották. Kénosi Tösér lassan bár, de tovább dolgozott. Később ő maga is segítő társutánézett. 1766 szeptember 5-én átküldte *Uzoni Fosztó István* toroczko-szent-györgyi paphoz a kész »*Bibliothecát*«, bírálatra és a mű kibővítésére kérvén fel tudós tisztársát. Majd átküldte a készülő egyháztörténelmet is, mit a fölkért bíráló nagy örömmel és kiváló érdeklődéssel fogadott s a benne vetett baráti bizalomnak legjobb tehetsége szerint igyekezett megfelelni.

A következő 1767. évi zsinat alkalmával a szomszédos Aranyos-Rákoson az unitárius egyház nagyjai ismét föllekesítették buzdításukkal Tösért munkája folytatására. Be is fejezte csakhamar a nagyterjedelmű első kötetet,² melybe a már említett két régiebb bibliografiai munkáját következőkép illesztette be:

Cap. XI. *De typographiis unitariorum in Transsylvania.*

¹ Lásd pl. a Régi M. Könyvtár I. k. 33. lapján.

² *Unitario-Ecclesiasticae Historiae Transylvanicae*, I. k.

Sectio I. De Alba Juliensi typographia unitariorum atque typographis. §. 1. De libris in Alba Juliensi unitaria typographia a. 1567. editis (eorumque continentiis excerptae notationes). §. 2. Tituli librorum a. 1568. in unitaria Alba Juliensi typographia editorum (et quaedam ex iis observata, quos mihi vidisse contigit, aut ab aliis citari legisse licuit). §. 3. Librorum a. 1569. in Alba-Julana typographia editorum breves synopsis. §. 4. De amissione typographiae Albanae. Sectio II. De typographia Casparis Helthai Colosvariensi. §. 1. De typographis unitariis in officina Helthana Claudiopoli. §. 2. De libris in officina Helthana Claudiopoli evulgatis. §. 3. De amissione typographiae Helthanae Claudiopoli, et prohibitione impressionum, novaque impetratione. Sectio III. De tertia typographia unitariorum Colosvarini sumptibus ecclesiae unitariae erecta (ejusque violenta ablatione). Hátrább külön fejezet-czím: De violenta ab unitariis ablatione typographiae ecclesiae unitariae, ostiatim emendicato multorum centenorum florenorum sumptu omnisque ecclesiae facultatis evacuatione paratae.

Kénosi Tösérnek e felosztást követő egyesített könyvészeti munkája a Kolozsvárt és Gyulafehérvárt kiadott művek bő ismeretetésével az unitárius főiskolai könyvtár sűrűn írott másolata szerint épen 100 lapra terjed 2-rét alakban. Eredetileg ennél jóval terjedelmesebb volt; de az utólagos másolók jónak látták összevonni a sok helyt nagyon is terjengő előadást.

Egyháztörténeti munkájának egész első kötete is néha a legkisebb részletekre kiterjeszkedik épen ilyen aprólékos figyelemmel. Most a források elveszése után nagy köszönettel tartozunk a gondos írónak e becses, legtöbbször igen jellemző s jól felhasználható apróságokért. Csakis a Kénosi Tösér hangya-szorgalma után vált lehetségessé, hogy egyik-másik írónk alapos dissertatiókat bocsásson ki egyháztörténeti problémákról, a nélkül, hogy a Kénosi-Uzoni-féle egyháztörténelem kizsákmányolásánál valaha tudósabb munkát végezett volna. Ilyen egyháztörténetíró volt, hogy messzebb ne menjek, Aranyos-Rákosi Székely Sándor.¹

Kénosi Tösér kitünő egyháztörténeti munkájának első kötete csak a XVI-ik századdal foglalkozott. Mielőtt tovább haladt volna,

¹ Székely Sándor egyháztört. műveivel, melyek »hanyag kivonatok« Uzoniból, egy terjedelmes kötetben foglalkozik az egykori Jánosfalvi Sándor István. Kézirat az unitártus főiskola könyvtárában.

megettörte erejét a folytonos munka és lelki nyugtalanság. 1771 april havában parochiát cserélt Uzonival s elhuzódott Bágyonról a félreeső toroczkai völgybe, ugyanekkor fölkérve Uzonit műve folytatására. Földi pályafutását 1772 június 27-én végezte be. A toroczkó-szentgyörgyi templom sírkertjében tették örök nyugalomra, hol — az oláhok vandal dulása után — *még ma is föl ismerhető* sirjánál tanulságos emlék hirdeti az elhunyt tudósnak úttörő érdemeit és az unitárius egyháznak a szellemi örökhagyókat is megbecsülni tudó nemes háláját.

Mint ilyen esetben rendesen történni szokott, Uzoninak csak hiányosan juthatott kezére Kénosi Tösér műve mellett annak gazdag adatgyűjteménye is: igen sok becses forrásmű elkallódott részint az elhunytnek özvegyénél, aki a híres szombatos Nagy-Sólymosi Mátéfi családból származott; más része az adatoknak a rokonok kezén veszett el, vagy lappang ma is valahol az Aranyos mellékén. Uzoninak első dolga volt megmenteni, amit lehetett, azután a legnagyobb gonddal lemásolni Kénosi művét és saját legjobb tudása szerint kiegészíteni vagy kiigazítani a hiányosnak talált adatokat. Boldogult elődje iránti kegyeletből saját bővítéseit mind föl ismerhető módon toldotta a nagy munkához. Majd a mű tovább folytatásához látott, megírván a II. kötetet s a III-iknak is nyolczadfél fejezetét, s így az unitárius egyház történetét lehozta szerencsésen saját koráig, egészen 1774-ig.¹

1778-ban ő is kidőlt a nagy munkából. Akadtak, kik felváltották (Kozma Mihály és János) s az addigi három kötetet hat vaskos kötetre növelték, mintegy 900 irott ívnyi terjedelemmel.² De munkájuk értéke távolról sem versenyezhet a két kitünő kezdeményezőnek, Kénosi Tösér Jánosnak és Uzoni Fosztó Istvánnak érdemeivel, kik szóhagyomány, rég elveszett források, nyomtatott és irott ritka művek alapján oly világgosságot derítettek szeretett egyházuk régi történetére, melyet nagybecsű művük nélkül ma igen sok tekintetben lehetetlen volna nemhogy elérni, de csak távolról is megközelíteni. Különösen az I. és II. kötetet illeti meg az elismerés a legfőbb

¹ V. ö. az eddig felsorolt adatokat a *Historia Eccl. Unit.* előszavával s az I. k. 402—403., 415. stb. lapjával.

² Lásd Jánosfalvi Sándor István jegyzeteit Székely Sándor Unit. val. történetéhez, 10—12. l.

mértékben, mely két kötet a XVI. és XVII. század protestáns egyháztörténetére vonatkozólag a legbecsesebb adatokat tartalmazza.

Nagy kár, hogy e mű csak kéziratban s így is mindössze csak négy példányban maradt fenn. Kénosi Tösér eredeti kézírata, úgy látszik, a többszöri örökbehagyás folytán elveszett, a Kozma Mihály-féle másolat az unitárius főiskolai könyvtár s az Uzoni másolata az egyházi főlevéltár birtokában van. Az elsőnek egy másodpéldánya Jánosfalvi Sándor Istvántól Jakab Elek útján a székelykeresztúri algimnázium könyvtárába került s egy negyedik példány, ha tudósítóm nem téved, Szilágyi Sándort, történetíróink Nesztorát, vallja birtokosául.

Kénosi egyik alapvető művének eredeti kézírata (*De typographiis et typographis unitariis*) 1878-ban került elé egészen váratlanul a püspöki thékából, az unitárius consistorium tanácstermében. E mű elvitázhatatlanul Kénosinak saját kezeirása. Nagy negyedrért alakban 284 lapot tölt be sok rendbeli hiányokkal. A kézirat némely részén (251—262. l.) meglátszik, hogy szerzőnek legrégebb fogalmazása s első kísérlet az erdélyi bibliografia összeállítására. Kénosi ez előkerült művének jóval teljesebb másolata megvan az erdélyi múzeumi könyvtár gróf Kemény József-féle kéziratgyűjteményében. Maga a tudós gróf készített hozzája igen pontos és részletes indexet.

Kénosi másik művének, a *Bibliotheca scriptorum Transylvano Unitariorum*-nak Szabó Károly szerint eredeti kézírata szintén gróf Kemény József gyűjteményében maradt fenn.¹ Az unitárius főiskolai könyvtár csak egy innen szerzett másolattal rendelkezik a Simén-féle gyűjteményben.

Kénosi Tösér János és Uzoni Fosztó Istvánnak itt röviden ismertetett munkái szolgáltak legfőbb kútforrásul az alább közlendő bibliografiai adatokhoz. Melius, Basilius, Enyedi György, Várfalvi Kosa és Szentmártoni Bodó János s a kalandos életű Felvinczi György irodalmi munkásságának megismertetéséhez nem egy hasznavehető felvilágosítást talál a szíves olvasó az utóbbiakban. E felvilágosító adatok közül különösen ki kell emelnem a Felvinczi Györgyre tartozókat. 1896 őszén lesz kétszázéves fordulója az első magyar színigazgató I. Leopoldtól nyert szabada-

¹ Régi Magyar Könyvtár, I. k. 33. sz.

lomlevelének. Legfőbb ideje tehát, hogy e homályban élt jelesünknek rég letűnt emlékét lehetőleg tiszta világításba állítani igyekezzünk. S ily nagyjelentőségű alkalommal még az itt közreadotaknál jóval csekélyebb értékű adatok is megérdemelnék a méltató irodalomtörténész kegyeletes figyelmét.

NYOMDÁSZATI ÉS KÖNYVÉSZETI ADATOK.

DR. ILLÉSY JÁNOSTÓL.

I.

1614. december 3. *Farkas Imre keresztúri nyomdász levele Thurzó Szaniszlóhoz.*

Eltemig való alázatos szolgálatomat ajánlom nagyságodnak, a hatalmas Istentől kívánok nagyságodnak minden testi és lelki jókat megadatni mind az nagyságodhoz tartozókkal egyetemben.

Továbbá azt [írhatom n]agyságodnak, hogy az nagyságod predica[tora] nálam vala és az nagyságod parancsolatját megmondván és az nagyságod az minemő opus felől izent, hogy kinyomtatnám, azt én a nagyságod parancsolatjára kinyomtatom és az mi költséget nagyságod küldött,¹ én azt recipialtam és azon leszek, hogy azt nagyságodnak szépen kinyomtatom, mennél hamarabb lehet és minden dolgaimat elhagyom nagyságodért, véghez is viszem, kiben az nagyságod neve terjedjen. Ezzel az úr Isten éltesse nagyságodat, mind az nagyságodhoz tartozókkal egyetemben. Költ Kereszturat, karácson havának 3. napján, anno 1614.

Nagyságodnak szegény szolgálója
Farkas Imre, könyvnyomtató.

Kívül: Az tekintetes és nagyságos urnak Thurzo Staniszlónak, Szepes vármegyének örökös ispánjának, nekem kegyelmes patronusomnak.
(Eredeti. Orsz. ltár. Thurzó gyűjt.)

A könyv, melyről itt szó van, 1615-ben jelent meg Farkas Imre keresztúri nyomdájában. Czime: »*A gyermeketskék Credója*« stb.² Szerzője illetőleg fordítója Thurzó Szaniszló udvari papja Pálházi Göncz Miklós, később dunáninneri szuperintendens, ugyanaz a predikátor, akiről a levél elején említés történik. A Thurzó Szaniszlóhoz intézett ajánlásból kitetszik, hogy a fordítás már 1613 május 1-én kész volt.

¹ A lap szélére kiirva: fl. 25.

² Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár, I. k. 436 sz.